

Keszler Borbála

Szathmári István, a tudós tanár

Tudtuk, hogy gyengélkedik, halála mégis váratlanul és felkészületlenül ért bennünket. Most már csak az emléket tudjuk felidézni. Szathmári tanár úr kiváló tanár, kitűnő tudós és nagyszerű ember volt.

Szathmári Istvánnak a tanári hivatása iránti elkötelezettsége fokozatosan érlelődött. Az első iskolai tapasztalatairól így vallott: „... az elemi iskola és különösen az első, második osztály rendkívül döntő az emberek életében. Sokszor említettem, sokszor elmondtam, hogy igazán tanítónők tudják ellátni ezt a feladatot (...) elindítottak azon az úton, amely a mához vezetett. Szigorúak voltak, következetesek, okosak, módszeresek és életeseek” (Bolla 1998: 5). „Az, hogy megtanítottak beszélni, azt jelenti: megtanítottak fogalmazni. Kaptunk valamit a retorikából. Volt, mondjuk, egy Jézussal kapcsolatos vallási történet. Ki kellett menni a katedra mellé, és el kellett mondani. Saját szavainkkal. Persze, előtte megbeszéltük, elmondtuk. De tudni kellett visszamondani, sőt, beszélgetést is rögtönöztünk róla...” (Lengyel 1995: 4)

A következő emléke Balázs János tanító úrhoz fűződött, aki mai szemmel szigorú, már-már kegyetlen volt, de a nyelvtant már a kisiskolás Szathmári István a harmadik elemiben megértette. Így írt erről: „Azt tudni, hogy mi a mondatrész és mi a beszédrész, ahogy akkor neveztük, bizony nem kis dolog egy kisgyerekeknek. És én már akkor megértettem” (Bolla 1998: 5).

A gimnáziumot is Kisújszálláson, szülőfalujában végezte. Ott nagyon sokat tanult nemcsak a kiváló tudós tanároktól, hanem az olyanoktól is, akik közepes képességűek voltak, és még különösebb babérokra sem törekedtek, a tanításban sem, de az órát rendesen megtartották, felkészültek. Ilyen volt például a latintanára is. Szathmári professzor úr nem volt latin szakos, de azt, hogy a régi nyelvtanokkal tudott foglalkozni, azt neki köszönheti. Így emlékezett vissza szülőföldjére és az iskoláira: „A derűs, tréfára hajló, finom stílusárnyalatokat is kifejezni tudó, érdekes hanglejtésű nyelvjárásomat természetesen nagyon szerettem és szeretem, és ma is beszélem, ha alkalmam van rá. A szülői házból, az elemi iskolából és a gimnáziumból a tisztességet, a munka szeretetét, a másik ember megbecsülését hoztam magammal” (1)

Aztán következett Debrecen, itt kezdett először tanítani, itt kezdte a középiskolai tanári pályáját. Itt volt egy ideig kollégiumi nevelő is, egy évig kollégiumi igazgató, és ekkor találkozott először a nevelés problémáival. Ez részben az életre tanította, és ekkor olyan pedagógiai ismeretekre tett szert, amilyenre semmiféle könyvből nem tehetett volna.

Amikor Budapestre költözött, az Idegen Nyelvek Főiskoláján a Magyar Tanszéket vezette. Majd 1955-től, megszűnván a főiskola, Bárczi Géza mellett lett egyetemi adjunktus. Tőle nemcsak tudományt, hanem emberséget is tanult. Ekkor – nagyon helyesen – minden diszciplínán végig kellett mennie. Tehát kezdetben nem lehetett specializálódni vagy szakosodni olyanformán, hogy ő például csak a stilisztikát tanítja. A történeti nyelvtant, a leíró nyelvtan minden részdiszciplínáját tanítania kellett. Ezt nehéz volt teljesíteni, de nagyon hasznosnak és jónak bizonyult. Ezt az is mutatja, hogy aki ezt végigcsinálta, annak nem jelentett problémát, ha hirtelen be kellett ugrania valamelyik évfolyam órájára, vagy vizsgáztatnia kellett valamiféle részdiszciplínából, hiszen már mindegyiket ismerte.

Nagyon szeretett tanítani. De nemcsak a tanárokat tanította, hanem a fiatal oktatókat is. Az én óráimat is meglátogatta, és nagyon reálisan értékelte, sőt felhívta a figyelmet újabb szerzőkre és irányzatokra is. Maga azt vallotta: „...ha még egyszer születnék, akkor is tanító-tanár lennék...” (Bolla 1998: 7). Szívesen vett részt anyanyelvi tanulmányi versenyeken, és lelkesen tartott pedagógus-továbbképzéseket itthon és a határon túl is.

1. kép

Szathmári tanár úr 2007-ben a Simonyi Zsigmond helyesírási verseny Kárpát-medencei döntőjén

Tudományos munkássága irányát két tényező határozta meg: a debreceni professzoraitól kapott indíttatás és a mindenkori szükséglet. Egyetemi tanulmányai elsősorban a dialektológia és a nyelvtörténet felé vitték, elmélyítve benne a filológia módszerét. A középiskolában töltött három év az oktató-nevelő módszerek elsajátításában segítette. Az Idegen Nyelvek Főiskolája a mai nyelv vizsgálata, a leíró nyelvtan, a stilsztika és a nyelvművelés felé terelte; az egyetemen töltött évek pedig tudóssá érlelték.

Szathmári tanár úr töretlen és nagyívű életpályája eredményekben nagyon gazdag volt. Kutatási területei: 1. A magyar irodalmi nyelv (nyelvi sztenderd) általános kérdései és története máig. – 2. A magyar stilsztika. – 3. A felvilágosodás és a XVIII. század nyelvi élete. (Kutatta a felvilágosodás hatását a magyar nyelvtudományra.) – 4. Nyelvtudomány-történet. – 5. Foglalkozott továbbá a mai magyar nyelv grammatikai, szókészlettani és jelentéstani kérdéseivel (ezt bizonyítják Rácz Endrével közösen szerkesztett tanulmánykötetei: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből*; *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből*; *Tanulmányok a mai magyar nyelv mondattana köréből*; *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*), továbbá jelentek meg nyelvtörténeti, dialektológiai, irodalomtörténeti és hungarológiai jellegű tanulmányai is. Összesen 89 folyóiratcikke, 39 könyvrészlete és 49 könyve jelent meg. Hogyan látta, hogy mi szükséges a sikeres tudóspályához? Erről így vallott: „Az azt hiszem, a tehetség nélkülözhetetlen. De szükség van nagy akarásra, szorgalomra, kitartásra és hitre” (1).

Sokat köszönhet neki a nyelvművelés és a helyesírás is: számos rövidebb-hosszabb cikkén túl sokáig hallhattuk a Petőfi Rádió reggeli műsorában rövid, de mindig magvas eszme-futtatásait, valamint az Édes anyanyelvünk ötperceiben és a *Tetten ért szavak* című rádiós műsorban. A Duna Televízió nyelvi műsorának is állandó munkatársa volt.

A több mint fél évszázaddal ezelőtt, 1948-ban megkezdett és egészen haláláig szakadatlanul folytatott tanári és tudományos tevékenysége méltán emeli Szathmári Istvánt a mai magyar nyelvtudomány egyik meghatározó személyiségévé. Munkássága átfogó, egyetemes jellegű. Pályájára és tanári, vezetői módszerére is mesterétől, az iskolateremtő Bárczi Gézától kapta az útravalót. Mindig megkívánta az oktatás igényességét, a tananyag állandó korszerűsítését, a rendet és a korrektséget, valamint a tények feltétlen tiszteletét (ez a tények felkutatását és elemzését jelenti), a tudományos előzmények

megismerésének és kritikájának a követelményét, valamint a szakadatlan tanulást. Az új ismeretek, kutatási eredmények filológiai pontossága tekintetében példaképként tisztelte Pais Dezsőt. De számtalan elfoglaltsága mellett mindig maradt ideje a személyes problémák megbeszélésére is.

Szathmári István egész nemzedéke legszebb és legtermékenyebb éveit egy nehéz kor szorításában élte meg. Ebben az időben a legnemesebb feladat a nemzeti értékek átmentése, megőrzése és ápolása volt. Ezt tette, amikor szókészletünkről írt, vagy amikor a stílus kérdéseit boncolgatta, vagy akkor is, amikor küzdött nyelvünk tisztaságáért és helyesírásunk ügyéért.

Értékmegőrző munkát végzett akkor is, amikor tanárként a katedráról, a nyelv titkait feltárva az anyanyelv szeretetére, megbecsülésére nevelte és buzdította hallgatóit. S tette mindezt olyan kitűnő pedagógiai érzéssel, elegáns könnyedséggel, természetes egyszerűséggel és logikával, hogy nem volt, akit magával ne ragadott volna, és akibe be ne oltotta volna a nyelv és a nyelvészet iránti szeretetet.

Kitűnő ember és tanár, elkötelezett nyelvész volt, aki az életét az anyanyelv érdekében történő munkálkodásnak szentelte. Az egyetemen és a tudományos életben is fájó hiányát érezzük bölcsességének, sokoldalú tudásának, természetes, közvetlen stílusának, s főként: igaz emberségének.

Irodalom

Bolla Kálmán (szerk.) 1998. Szathmári István. In: *Magyar Nyelvész Pályaképek és Önvallomások* 44. ELTE Fonetikai Tanszék. Budapest.
http://bollakalman.hu/Kiadvanyok/NyPFuzetek/PkFuz_PDF/Szathmaril.pdf (2020. december 28.)

Lengyel Klára 1995. „Ha százszor születnék, mindig tanító, tanár lennék és nyelvvel, anyanyelvünkkel foglalkoznék...” Interjú Szathmári István nyelvészprofesszorral. *Jászkunság*. 2: 3–8. http://epa.oszk.hu/03000/03002/00150/pdf/EPA03002_jaskunsag_19950405_4102_003-008.pdf (2020. december 28.)

(1) *A Stilisztika enciklopédiája az Alakzatlexikon. Beszélgetés Szathmári Istvánnal.*
https://anyanyelvcsavar.blog.hu/2019/02/05/a_stilisztika_enciklopediaja_az_alakzatlexikon
(2020. december 28.)

Keszler, Borbála: István Szathmári, the scholar teacher

Az írás szerzőjéről

Keszler Borbála

professor emeritus

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest

keszler.borbala@btk.elte.hu